

УСНА НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

Історики літератури стверджують, що...

Історичні пісні — це фольклорні твори, присвячені певній історичній події чи відомій історичній постаті. У цих піснях висловлюється ставлення народу до історичних подій чи героїв.

Назву «історичні пісні» вперше увів в українську фольклористику Микола Гоголь.

Особливості історичних пісень:

- відсутність у них міфологічних образів, надприродних сил, а оспівування реальних людей (історичних постатей) — представників певної історичної епохи чи певної історичної події;
- сюжетність, насиченість розповідними елементами (елементи, притаманні епосу) за наявності ліричних відступів, художніх засобів, що посилюють емоційний потенціал твору (елементи, притаманні ліриці), тобто *ці твори можна назвати ліро-епічними*;
- гіперболізація (перебільшення);
- супроводження історії.

Історичні пісні належать до найкоштовніших перлин поезії українського народу. В них знайшли відображення всі перипетії вітчизняної історії, вони розкрили перед світом кращі риси характеру наших людей: їхню працьовитість, безмежну відданість батьківщині, волелюбність, мужність і стійкість у боротьбі проти соціального та національного гніту.

В історичних піснях діють реальні люди (історичні постаті) — представники певної історичної епохи. Така обставина пояснюється відносно пізнім походженням цих пісенних творів — жанр історичної пісні формувався у XV–XVI ст., коли дохристиянсько-язичницька обрядність, обожнювання природних явищ вивітрилися зі свідомості людей. Нові реалії, потреби боротьби проти іноземного гноблення за соціальне і національне визволення вимагали нових мотивів у пісенній творчості. З'являються образи невідомих в історії (епічних) або відомих народних героїв (Максим Залізняк, Устим Кармалюк), славетних запорожців з їхньою Січчю — центром українського козацтва, реальної військової сили, створеної українським народом для визвольної боротьби.

В історичних піснях часто оспівуються безіменні герої, але їхня діяльність пов'язана з конкретним історичним періодом. Поява історичних пісень є наслідком розвитку історичної свідомості народу і його художнього мислення. Вони з'явилися у XV столітті, у період боротьби українського народу проти турецько-татарських загарбників, увібравши традиції героїчного епосу Київської Русі та українських дум.

Тематичні групи українських історичних пісень:

- про боротьбу з турецько-татарськими нападниками;
- про визвольну боротьбу українського народу під проводом Б. Хмельницького;
- про стихійні селянські повстання та їхніх героїв.

Серед усіх народних пісень історичні виділяються своєю сюжетністю, насиченістю розповідними елементами, хоч у них наявні ліричні відступи, інші художні засоби, що посилюють емоційний потенціал твору, забезпечують його краще сприйняття. Це було продовженням традицій народного епосу й лірики, започаткованих у добу Київської Русі.

Ще однією істотною ознакою історичних пісень є перебільшення (гіперболізація), завдяки чому підкреслюються виняткові фізичні та моральні якості героїв-богатирів. Проте це не впливає на реалістичність відображення історичних подій, а лише посилює їхню велич.

Творцями і поширювачами пісень цього жанру були кобзарі, які в народній уяві також стали героями тієї неспокоїної доби. Народ їх любив і підтримував, а гнобителі боялись їхніх правдивих слів і за це переслідували. В історії відомий факт страти польською шляхтою кобзарів — учасників Коліївщини: Варченка, Сокового, Скрыги (1770 р.).

Однією з найважливіших рис пісень цього жанру є те, що вони супроводжують історію, викладають її факти не одному поколінню і залишають для нащадків усе те найкраще, що не розгубив наш народ на многотрудних перехрестях життєвих доріг.

ЗАЖУРИЛАСЬ УКРАЇНА

Зажурилась Україна,
Бо нічим прожити,
Витогтала орда кіньми
Маленькі діти.
Котрі молодії —
У полон забрато;
Як зайняли, то й погнали
До пана, до хана.
Годі тобі, пане-брате,
Гринджоли малювати,
Бери шаблю гостру, довгу
Та йди воювати!

Ой ти станеш на воротях,
А я в закаулку,
Дамо тому стиха лиха
Та вражому турку!
Ой ти станеш з шабелькою,
А я з кулаками,
Ой щоб слава не пропала
Проміж козаками.
Ой козак до ружини,
Бурлака до дрюка:
Оце ж тобі, вражий турчин,
З душею розлука!

З літературознавчих джерел

Записано цю пісню в 60-х роках XIX ст. у Новомосковському повіті Катеринославської губернії. Варіант цієї пісні одним з перших опублікував видатний український учений, дослідник фольклору М. О. Максимович у збірнику «Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. Часть первая» (М., 1834, с. 108).

ТА ОЙ ЯК КРИКНУВ ЖЕ КОЗАК СІРКО

а ой як крикнув же та козак Сірко,
а ой на своїх же, гей, козаченьків:
Га сідлайте ж ви коней,
хлопці-молодці,

Та збирайтеся до хана в гості!

Та сідлайте ж ви коней,

хлопці-молодці,

Та збирайтеся до хана в гості!»

Та туман поле покриває,

Гей, та Сірко з Січі виїжджає,

Гей, а ми думали, а ми думали,

Що орел із Січі вилітає.

А ми думали, а ми думали,

Що орел із Січі вилітає.

Гей, то військо, славне запорізьке,

Та на Кримський шлях¹ із Січі

виїджало,

А ми думали, а ми думали,

Що орли по степу літали.

А ми думали, а ми думали,

Що орли по степу літали.

А ж то Сірко, та козак же Сірко,

Та на конику він виїжджає,

А ми думали, а ми думали,

Що орел по степу літає.

А ми думали, а ми думали,

Що орел по степу літає.

А ж то військо та славне запорізьке

Та на вороних конях в степу вигравляє,

А ми думали, а ми думали,

Що то місяць в степу зіходжає.

А ми думали, а ми думали,

Що то місяць в степу зіходжає.

А ж то козак Сірко, та козак же Сірко,

На битому шляху та татар оступає,

А ми думали, а ми думали,

Що орел по степу літає.

А ми думали, а ми думали,

Що орел по степу літає.

З літературознавчих джерел

Сірко (Іван Дмитрович Сірко) — видатний військовий діяч; у період 1657–1679 рр. багато разів його обирали кошовим отаманом Запорізької Січі; був організатором численних вдалих походів запорізьких козаків проти турецько-татарських і польських загарбників; учасник Національно-визвольної війни українського народу 1648–1654 років під проводом Б. Хмельницького. У 1669 р. Сірко організував похід козаків на узбережжя Чорного моря, зруйнував турецьке місто Очаків, а в 1675 р. очолював спільний похід українських козаків і російського війська проти кримських татар.

Український народ оспівав Івана Сірка у своїх численних творах. Побувають також перекази про те, що нібито Іван Сірко «зо всім Кошем Запорозьким» написали листа турецькому султану Магомету IV, у якому з великою дотепністю висміяли ворога. У цьому листі показано силу і волелюбність українського народу, його ненависть до турецьких загарбників. І. Ю. Респін на картині «Запорожці» чудово змалював козаків у момент написання ними листа турецькому султану.

¹ Кримський шлях — шлях на татарську фортецю Перекоп — ворота до Криму; Іван Сірко здійснив кілька походів на Перекоп.

ОЙ МОРОЗЕ, МОРОЗЕНКУ

Ой Морозе, Морозенку,
Ти славний козаче!
За тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче!

Ой не так вся Україна,
Як рідная мати,
Заплакала Морозиха,
Стоя біля хати.

«Ой не плач же, Морозихо,
Не плач, не журися,
Ходім з нами, козаками,
Мед-вина напийся!»

«Чогось мені, козаченьки,
Мед-вино не п'ється:
Десь-то син мій, Морозенко,
З татарами б'ється!»

Із-за гори, із-за кручі
Горде війсьско виступає,
Попереду Морозенко
Сивим конем виграває.

Бились зранку козаченьки
До ночі глухої.
Козаків лягло чимало,
А татар — утроє.

Ні один козак не здався
Живим у неволю;
Полягли всі, не вернеться
Ні один додому.

Не вернувся й Морозенко,
Голова завзята —
Замучили молодого
Татари прокляті!

Вони ж його не стріляли
І на чверті не рубали,
Тільки з його, молодого,
Живцем серце виривали.

Взяли його, поставили
На Савур-могилу:
«Дивись тепер, Морозенку,
На свою Україну!»

З літературознавчих джерел

Пісня «Ой Морозе, Морозенку» розповідає про один з боїв, під час якого татари розбили козацький загін і полонили, а потім скарали його ватажка.

Хто він, Морозенко? Можливо, це один із соратників Богдана Хмельницького — полковник Станіслав Морозенко — або осавул (виборна службов особа, яка віддала озброєнням, постачанням та військовою підготовкою козаків) Кропивнянського полку Нестор Морозенко.

Основною рисою Морозенка була насамперед любов до батьківщини, готовність завжди виступити на її захист, виняткова мужність у боях з ворогом. Пісня підкреслює красу і силу улюбленого героя, його хоробрість і молодечтво. Захищаючи рідну землю, Морозенко хоробро б'ється із заклятими ворогами. Під час бою виявився талант молодого полководця: татари втратили втроє більше, ніж козаки. Потрапивши в полон, Морозенко мужньо переносить катування (з вирваним серцем герой споглядає Україну із Савур-могили). Цей факт підкреслює незвичайну силу і витривалість героя. В останню хвилину життя Морозенко думає не про себе, а про свою сплюндровану батьківщину. Витривалість Морозенка пісня передає за допомогою гіперболи (з вирваним серцем герой із Савур-могили споглядає Україну).